

Міністерство освіти України

Тернопільський державний педагогічний
інститут

історичний факультет

Україна
на шляху до
незалежності і демократії

Тематичний збірник праць викладачів,
студентів і аспірантів історичного
факультету

Тернопіль - 1996

Редакційна колегія:

Алексієвець М.М.	професор, доктор історичних наук, головний редактор
Коріненко П.С.	професор, доктор історичних наук
Григорук А.А.	доцент, кандидат економічних наук
Ревуцький М.П.	доцент, кандидат філософських наук
Бармак М.В.	відповідальний секретар, комп'ютерний набір та комп'ютерна верстка

Шеститомний Збірник "Україна на шляху до незалежності і демократії" містить майже 100 наукових статей з історії та культури України, з педагогіки та філософії, політології та економіки, національної літературної спадщини.

Авторський колектив запрошує всіх зацікавлених до співробітництва і буде вдячний за виявлені побажання.

Дубчак Г., Шама О.

Середньовічна держава як теологічна проблема.

У різні епохи сутність держави розумілась по-різному. Ось, наприклад, визначення М.Вебера: "...держава *суть та людська суспільність, яка всередині визначеної сфери... претендує (з успіхом) на монополію легітимного фізичного насильства*".¹ Це держава, основною ознакою якої є "насильство" (легітимне).

У середині 17 ст. Т.Гоббс визначив державу так: "Держава... це єдина особа, воля якої на основі згоди багатьох людей повинна вважатися волею їх всіх, з тим, щоб вона мала можливість використовувати сили й здібності кожного для захисту загального миру".² Отже, тут на першому місці - "згода".

Якщо сприйняти (вслід за Т.Гоббсом) те, що держава - це також "єдина особа" (у тому числі й монарх), то можна перейти до більш раннього визначення. Св.Фома з Аквіну пише: "Оскільки метою життя, яким ми нині живемо, дотримуючись цноти, є небесне блаженство, до обов'язків князя стосується, таким чином, турбуватися про блага життя спільноти, щоб вона була гідною набуття небесного блаженства, а саме, щоб князь наказував те, що веде до небесного блаженства й перешкоджав би, наскільки це можливо, тому, що є згубним для цієї мети".³ Отже, держава Фоми з Аквіну - це "шлях до неба" або "переддень гроду Божого", тобто, держава як людська спільнота не розглядається окремо від світобудови, створеної Богом, а є її органічною частиною. Основна мета цієї держави - забезпечити підданам Царство Небесне - є, по-сутті, моральним завданням й князь виступає у ролі "пастиря", що виховує свою "паству" у дусі доброчесності.

У будь-якій державі всі ці три елементи - "насильство", "згода" й "мораль" - є необхідними, однак у різні часи один із них до-

Науковий вісник історичного факультету

мінує над іншими. Якщо у Фоми з Аквіну максимум морального завдання й мінімум насильства (князь наказує й перешкоджає), то у М.Вебера максимум насильства й мінімум моралі (легітимність). Можна припустити, що цей процес пов'язаний із десакралізацією держави, позбавленням її священного ореолу й функцій релігійної установи. Інакше кажучи, становлення сучасної теорії держави було результатом руйнування теологічної картини світу, характерної для епохи середньовіччя.

Ж.Ле Гофф пише про ці часи: "...цінності, у ім'я яких люди тоді жили й боролись, були цінностями надприродними - Бог, грод Божий, рай, вічність, зневага до суєтного світу і т.д... Культурні, ідеологічні, екзистенціальні гадки людей були спрямовані до небес".⁴ Користуючись біблейським образом, кожен ніби "ходив перед обличчям Господа" (Бут., 24,40), включений, таким чином, у світ надчуттєвий, метафізичний.

Таке суспільство називається теократичним, тому будь-яке питання, пов'язане із ним (у тому числі і теорію держави) можна розглядати як теологічну проблему, тобто співвідносити реальні механізми влади із метафізичними уявленнями того часу. Як радив єгипетський жрець Солону у платонівському діалозі, треба досліджувати Космос, "з наук божественних виводячи науки людські".⁵ Застосування цього методу для дослідження середньовічних уявлень про державу здається виправданим не тільки з необхідності "вживлення" в епоху: подібно тому, як ідеальна держава Платона "була вкорінена у структурі універсума"⁶, так "корені" середньовічної держави сходять до "гроду Божого", світобудови, центром якої є Бог.

Підхід до держави як теологічної проблеми дає змогу враховувати й такий її аспект, як взаємний стосунок особи й суспільства. Якщо розуміти людину як цього вимагає християнство, тобто як особу (персону), чия цінність як особи є абсолютною, то між нею й суспільством завжди існують суперечності. Як особа, людина повинна утверджувати й обороняти свою особовість (окремішність), а як член суспільства - заперечувати свою окремішність, щоб підпорядкуватись

вимогам співжиття у спільноті. Г.Зіммель зауважив: "Релігійний світ йде своїми коренями у духовну складність взаємовідносин окремої людини з її подібними або групою її подібних... Ці взаємовідносини являють собою чисті релігійні явища у звичному розумінні цього слова"⁷.

Інакше кажучи, завдання будь-якої теології якраз і полягає у тому, щоб долати ці суперечності між особою й спільнотою. Від того, як мислиться Бог, залежить, яке місце займає людина у суспільстві, чим у кінцевому рахунку, визначається характер даного суспільства і його держави. Таким чином, розглядаючи зміни в уявленнях про державу як складову частину змін теологічної картини світу, можна пояснити виникнення різноманітних типів держав у постсередньовічні часи з точки зору стосунку особи й суспільства, тобто, зачепити проблему становлення "демократичних" й "недемократичних" суспільств.

¹ Вебер М. Избранные произведения.-М.,1990.-С.645.

² Гоббс Т. Сочинения: в 2-х т.-М.,1989.-Т.1.-С.331.

³ Фома Аквинский О правлении государей // Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе / под ред. Рутерберга.-Л.,1990.-С.242-243.

⁴ Ле Гофф Ж. С небес на землю // Одиссей.-М., 1991.-С.29.

⁵ Платон. Тимей // Сочинения в 3-х т.-М., 1971.-Т.3.-Ч.1.-С.465.

⁶ Шичалин Ю. Платон // Философский энциклопедический словарь.-М., 1983.-С.497.

⁷ Маффесоли М. Околдованность мира или божественное социальное // Социо-логос.-М.,1991.-С.274.

Буяк Б.

Українська державність і Б.Хмельницький (До 400-річчя з дня народження Б.Хмельницького)

Ця проблема є нині однією з пріоритетних. Для її переосмислення необхідно поглиблено вивчати нові джерела. Важливим у цьому плані є надбання з арсеналу української історіографії. Серед них

Науковий вісник історичного факультету